

Citation style

Vlček, Radomír: review of: Viktor Vladimirovič Jerofejev,,
Encyklopedie ruské duše. Román s encyklopedií, Praha : Academia,
2018, in: Slovanský přehled, 105 (2019), 1, p. 143-145, DOI:
10.15463/rec.1084797237

First published: Slovanský přehled, 105 (2019), 1

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

telství Academia sestavený z překladu a doplněného doslovem předního českého historika pochválit a vyzdvihnout jako následování hodný příklad prezentování trvalých hodnot našich předků.

Radomír Vlček

Viktor JEROFEJEV,
Encyklopedie ruské duše. Román s encyklopedií,
Praha, Academia 2018, 219 s.,
ISBN 978-80-200-2833-4.

Encyklopedie ruské duše. Román s encyklopedií je nevelká publikace, která na první pohled zaujme specifickým, v tradičním pohledu na velkou východní zemi ovšem obvyklým, vzhledem. Její obálka je sestavena ze spousty obrázků drobných černých stylizovaných lahví a lahvíček majících asociovat údajně nejčastější formu zábavy, která také zásadním způsobem ovlivňuje chování jejich obyvatel, konzumaci alkoholu. Ačkoli je dílem české grafičky, v mnohém vystihuje to, k čemu autor knihy směřoval; k definování hlavního problému Ruska, spočívajícího v hodnotách, mezi nimiž stojí velmi vysoko, ne-li dokonce nejvýše, právě tato činnost. Cílem autora knihy, Viktora Vladimiroviče Jerofejeva však není pouze takové zjednodušené zobrazení ruského prostředí, ačkoli se, zejména v posledních letech stává atraktivním historickým tématem (např. Irina Nejevna Takala, *Veselije Rusi. Istorija alkoholnoj problmy v Rossii*, Sankt Petěrburg 2002; Igor Vladimirovič Kurukin – Jelena Anatoljevna Nikulina, *Očerki potateňoj politiki i tradicij v Rossii*, Moskva 2005; Eosdem, *Povsednevnaja žizň ruskogo kabaka ot Ivana Groznogo do Bori-*

sa Jelcina, Moskva 2007; Mark Lawrence Schrad, *Dejiny psané vodkou. Alkohol, autokracie a tajné dějiny Ruska*, Bratislava 2017). Jerofejevovi jde o mnohem více; o naznačení toho, nad čím mnozí čeští historici nevěřicně kroutí hlavou, že nelze sledovat něco, co neexistuje. Je jím „ruská duše“, chápána jako mentalita kolektivu, který se sice generacemi i geopolitickými vlivy proměňoval, ale v mnohém zůstával věrný svým tradicím a tudíž neměnný.

Česká historická rusistika se tradičně soustředí na politickou a hospodářskou minulost. Kulturní dějiny a dějiny všedního dne ponechává na okraji zájmu, pokud je dokonce zcela neignoruje. Inspirací pro překonání tohoto nedostatku může být ruská literatura, filozofie a literární věda. Zejména v poslední době se totiž v nich objevují práce, které usnadňují poznání skutečného Ruska, včetně myšlení širších vrstev obyvatel a jeho podstaty. Oproti českému prostředí mají výhodu, která tkví v tradici, v níž se již více než sto let takovým záležitostí, s větší či menší intenzitou, věnují.

Nikolaj Alexandrovič Berdžajev (1874–1948) v díle *Ruská idea*, které napsal před více než sedmdesáti léty, v roce 1946 jako jednu ze svých posledních prací, uvedl, že obecně „vymezit národní typ, národní individualitu je velmi obtížné.“ Zvláště výrazně to prý platí o Rusku: „... abychom Rusko pochopili, musíme si osvojit teologické ctnosti víry, naděje a lásky. Vždyt empiricky je toho v ruských dějinách tolik odpudivého.“ (Nikolaj Berdžajev, *Ruská idea. Základní otázky ruského myšlení 19. a počátku 20. století*, Praha 2003, s. 7.)

Berdžajev, který se v mládí nadchnul pro marxismus, prodělal v sibiřském vyhnanství pod vlivem studia prací Fjodora Michajloviče Dostojevského (1821–1881) a Vladi-

míra Sergejeviče Solovjova (1853–1900) myšlenkový obrat, jehož výsledkem bylo jeho bohohledačské období. Nejen v tomto kontextu se v Berdžajevově díle stala zřetelnou snaha definovat ideologická schémata, zvláštnosti či dokonce výjimečnosti ruské situace. V současnosti již zapomínáme a ponecháváme bez povšimnutí z toho plynoucí závěr, že k proniknutí do podstaty života ruské společnosti a jejích historických proměn nestačí řetězit fakta politických dějin, ale že je nutné se soustředit na něco podstatně širšího; především jde o to, co je moderní historiografii vymezováno jako kulturní dějiny. Je ovšem nedostatečné je aplikovat v „klasické“ podobě, jak ji ještě v 19. století vymezoval švýcarský historik Jacob Burckhardt (1818–1897) ve své *Kultuře renesanční doby v Itálii* nebo v návaznosti na něj v první polovině 20. století nizozemský historik Johan Huizinga (1872–1945) v *Podzimu středověku*. Je třeba využít jejich široce rozprostřenou kauzálně podmíněnou vnitřní i vnější dimenzi aplikovanou v posledních desetiletích především Francouzem Jackem Le Goffem (1924–2014), Italem Carlo Ginzburgem (*1939) a zejména britským historikem Peterem Burkem (*1937). Právě Burke trefně vyjádřil to, oč šlo Berdžajevovi při hledání „ruské duše“ z filozofického pohledu a v historiografické dimenzi při definování kauzality vzájemné interakce kultury civilizačních okruhů se sociální pamětí.

Ruský prozaik Viktor Vladimirovič Jerofejev (*1947) vstoupil do literárního světa na přelomu 80. a 90. let 20. století. Jeho první román *Ruská krasavice* (rus. *Russkaja krasavica*), který vyšel nejprve ve Francii, zaznamenal v zahraničí fenomenální úspěch. Během několika let byl přeložený do dvaceti jazyků. V této práci a zejména

pak v autobiografickém románu *Dobrý Stalin* Jerofejev, v té době již známý ruský disident, naznačil, že v jeho tvorbě nejde jen o literární fabulaci. Jeho ambicí bylo promyšlet osudy hrdinů a pokoušet se je začleňovat do obecných rámců současného i minulého života ruské společnosti. A snažit se vysvětlit nebo alespoň naznačit jejich podstatu. Jedním z vrcholů takto mnohostranně koncipované práce se stala i jeho anotovaná kniha *Encyklopedie ruské duše*. V ruštině byla poprvé vydána v roce 1999, aby se české podoby dočkala téměř o dvacet let později. Ani takový odstup, jak je ostatně typické i pro další Jerofejevovy práce, ji nikterak neubral na zajímavosti a aktuálnosti.

Oproti jiným Jerofejevovým dílům se *Encyklopedie ruské duše* liší uspořádáním. Nejde totiž o monolitní systematický, postupně chronologicky či jinak problémově stavěný lineární text. I když spojnicí ve formě hledání kvintesence ruského člověka je její ústřední „hrdina“. Tím je stěží obvyklými charakterovými vlastnostmi popsateľný a uchopiteľný Šedivák, člověk s mnohými negativními a jen s málo pozitivními rysy. Práce je tvořená krátkými texty, mohli bychom říci hesly, v nichž je stručnou, ale zřetelnou a přesvědčivou formou, často se značnou mírou nadsázky charakterizováno stávající i minulé Rusko, jeho společnost a jednotlivé osobnosti. Nikoli tzv. velké, ale prosté osobnosti, vlastně anonymní, neznámí jedinci, představující různé profese, vlastnosti i způsob života. Rusko je na jejich prožitcích představené jako specifická země se svéráznými obyvateli, kteří jako jedinci žili a žijí vlastními problémy, ambicemi a uspokojeními, ale jsou determinováni idejemi a ideologií tvořenou „státem“. V propojení toho tvořili a tvoří celek charakteristický svou mentalitou a svou „duší“.

Pro historika ruských dějin je mimo to inspirativní jak autorův vhléd do současnosti, který má řadu analogií a podob s minulostí, tak naznačení historických souvislostí, představujících onu minulou „duši Ruska“, jak ji hledal již zmíněný Berdjajev. Např. v pasáži *Nepřítel lidu* Jerofejev odhaluje zvláštní, v dějinách Ruska se vždy projevující (a zřejmě i Rusko výrazně determinující) specifiku ruského „my“ a „oni“, jejich a jeho vnitřní a vnější protikladnost, aby se ve výsledku (současném i minulém) setkala v sebepoznání a sebeospravedlnění, které je podle autora (a vždy bylo) vlastní právě ruskému státnímu „národu“.

Encyklopedie ruské duše je svérázný text, který sice místy, jak je pro Jerofejevovy práce typické, působí dojmem hanopisných urážek, ale jenž náramně inspiruje k přemýšlení, jaké vlastně Rusko bylo, co se z jeho historicity přeneslo do naší přítomnosti a jaké v současnosti ve skutečnosti je. O mnohém vypovídají autorova slova na s. 21: „Ruská státní moc své úkoly plní naprosto spolehlivě, bez ohledu na to, jaké je politické orientace. Rusko je skvělé ve vytváření utopických konstrukcí, u nichž je zcela zřejmé, že jsou nerealizovatelné; přes-

to se začínají budovat, a to za cenu velkých obětí. Čekat i od tak obrovské země něco víc by snad bylo až zvláštní.“ Je to jeden ze začátků, jak Rusko promýšlet a jak na konkrétním historickém materiálu prokázat, že tomu tak skutečně bylo. Nebo nikoli? Viktor Jerofejev na jiném místě tvrdí: „Rus není směřování, Rus je jen cesta. Ruská duchovnost je debata o marnosti. Jenže Rus je asketa z donucení. Protože si se světem neumí poradit, mluví právě o jeho marnosti. Uraženě se od světa odvrací a svou uraženost a podezíravost vůči světu si v sobě pěstuje jako vzácnou pravdu v poslední instanci.“ (s. 83).

Autor knihy *Encyklopedie ruské duše* je spisovatelem. Na rozdíl od historika, který se musí držet faktů, si může dovolit fabulaci, nadsázku, autorskou licenci. Není však v případě Ruska, které vždy bylo a stále ještě pro nás je hodně neznámou a do značné míry i nevyzpytatelnou mocností, něco z toho využitelné i pro profesní historiografii? Minimálně pro obor kulturních dějin, který česká historická rusistika stále ještě reflektuje málo, nás k tomu prostudování anotované Jerofejevovy knihy (a vlastně celého jeho díla) nabádá.

Radomír Vlček